

Pap Károly visszaemlékezése pályakezdésére

Pap Károly nem tartozott a sokat nyilatkozó, könnyen kitárulkozó, önmagát, műveit reklámozó írók közé. Közvetlen, művészi stilizálás nélküli, önéletrajzi vonatkozású visszaemlékezése, vallomása — három rövid interjút leszámítva — eddig még nem került elő a két háború közötti hírlapok, folyóiratok, évkönyvek rengetegéből. Aki pontos adatokra támaszkodó biográfiát akarna írni róla, ugyan-csak nehéz helyzetbe kerülne. Életének egyes periódusairól, de kiváltképp íróvá érlelődésének időszakáról rendkívül keveset tudunk. Kamaszkoráról, a világháború, majd a Tanácsköztársaság alatt átélt „élményeiről”, a bécsi emigráció szellemi hatásairól és az ezt követő bujkálás, vándorlás korszakáról egy-két újsághíren, későbbi műveinek néhány utalásán, felesége ilyen vonatkozásban szűkszavú visszaemlékezésein kívül alig van megbízható adatunk.

Pontosabb képet csak pályakezdésének időszakáról alkothatunk. Osvát és Mikes című novellája és Fodor József visszaemlékezései idézik fel az 1923 nyarán Pestre érkező, s verseivel Mikes Lajosnál jelentkező furcsa, megszállott fiatal-ember alakját, aki ez év szeptemberében A menyasszony és a völegény című novellájával mutatkozik be az Est-lapok olvasóinak. De hogy mi történt addig, amíg az első novella megjelent, Pap Károlyt milyen hatások érték, milyen gondokkal és gondolatokkal küszködött, milyen volt az alkotásmódja, miért rejtezett benne olyan sokáig a zsidósághoz „tartozás” problémáinak, a gyermekkori lázadásoknak, az önmagával és közösségével vívott harcnak az Azarel-ben megfogalmazódó nagy témája? Olyan kérdések ezek, melyekre Móricz Zsigmond, Pap Károly legértőbb kritikusa, s utána is jó néhányan keresték a feleletet, s melyre leginkább maga az író adhatott volna választ.

A filológusnak olykor szerencséje van; megtalálja azt, amit nagyon szeretne megtalálni. Így bukkant rá e sorok írója az 1939 végén zsidó orgánummá minősített Képes Családi Lapok 1940-es évfolyamában Pap Károlynak önéletrajzi, alkotáslelektani vonatkozásban érdekes cikksorozatára, melynek egyes darabjai Emlékezés az Est-lapokra alcímmel jelentek meg.

Pap Károly azzal a céllal eleventi fel pályakezdésének emlékeit, hogy rajtuk keresztül az Est-lapok szerkesztési elveiről, közönségpolitikájáról ítéletet mondjon. Tanulságul az „utódoknak”: íróknak, hírlapíróknak, akiknek — úgy véli — meg kell kísérlniük rendet teremteni — „már amennyire ez tollal lehetséges” — a kor általános (politikai, gazdasági, szellemi) zűrzavarában. Erről a célkitűzéséről és egy új, társadalmi, nemzeti „önismereten” alapuló „etikusabb rend” iránti vágyáról szól a Képes Családi Lapok szerkesztőjéhez, Lévai Jenőhöz intézett nyílt levelében. (1)

De már e bevezető is személyes érvényű emlék-idézést, írói önvallomásokat ígér: „Úgy fogom megírni mindezt, ahogy az író szokta, el fogom mesélni, amit láttam, átéltem, s ami miatt a szívem még máig is fáj, nem hiszem, hogy valaha kigyógyulok belőle.” Mert arcképvázlatok ezek az írások és némiképp novellák is. Arcképek Szép Ernőről, Mikes Lajosról, Miklós Andorról, ifjúkori önmagáról, és novellák az idegenség, a gőg, a magány érzéséről, az éhségről, a kielégíthetetlen vágyakról, a múlt által is determinált fojtogató, „kalickává vált” létről. Mintha a sehová sem tartozás, a kirekesztettség érzését panaszló Kafkát hallanánk. Még alkotói gyötrelmeit is származásából eredezteti: „Az érzés enyém volt, de a nyelvet valamikor rég úgy választották számomra: a szüleim. A nagyszüleim még németül beszéltek és csehül. A dédszülők, ki tudná, hogyan? Talán lengyelül kevert héberül. Ki tudná, hány nyelv táján nőtt fel az érzés, amíg hozzám jutott, s a magyar tájra? ... hol az érzés, hol a nyelv remegett meg idegenkedve az ölelésben” — mondja verseiről.

Első pártfogója, Szép Ernő időtlen bánatot és riadtságot tükröző szomorú, „öreg gyermekarca” is önmagára, gyermekkorára, zsidóságára emlékezteti, amitől menekülni szeretne, de amitől mégsem tud megválni. Régi olvasmányait idézi fel s

az írókat, akik legközelebb álltak akkori ízléséhez, s akiket még felkeresett volna pesti tanácstalanságában. A rég halott Adyt, az „Így írtok ti” Karinthyt és azt, akinek könyve „göggükben fulladozó óriás-emberekre emlékeztetett, olyan nyelven, amely önöngöggjétől dagadt patetikussá”, akiben talán Szomoryt, Füst Milánt vagy Szabó Dezsőt kell sejtenuünk. Lehet, a kutatás egyszer majd azt is kimutatja, mit tanult tőlük, mit vett át stílusukból. De sokkal lényegesebb volt ezeknél Mikes Lajos személyes hatása, amellyel Pap Károly is legtöbbit foglalkozik visszaemlékezéseiben. Feltűnő, mennyivel keserűbb, objektívebb az itt kibontakozó Mikes-portré annál, amellyel az 1930-as Osvát és Mikes című novellában találkozunk. Hol van már a „bűbájos Ravaszdi”, aki gögtől és nyomortól elvadult szívét megszelídítette, s akinek még azt is meg tudta bocsátani, hogy lebeszélte a versírásról, s lecsendesítette benne „az utolsó ítélet harsonáit”. Csupán a 20-as években Mikeshez írott — szeretetért esengő, de sértettségről, belső vitákról is árulkodó — levelei sejtetnek már valamit kettejüknek abból a konfliktusából, melyet cikksorozatában oly keserűen elemez. A hála és a heves kamasz-érzelmegek halkultával, tíz év távlatából már erősebb kritikával és némi szemrehányással illeti Mikest, amiért indulásakor „eltérítette” az őt igazán foglalkoztató témáktól. „Első szerettem volna lenni, aki ezeken a lapokon a zsidóságról szól. És ennek az elsőségnek vágya, a személyes hiúság éppoly fontos volt számomra, mint az, hogy a zsidóság megváltozzon.” De hát milyen novellákat várt tőle Mikes, az Est-lapok szelleme és közönsége? „Ne legyen benne semmi zsidóság, semmi Krisztus, semmi forradalom. És háború se. Még malacság sem. Mert családi napilap vagyunk, és a tárcarovatot mamák és lányok is olvassák. Egy novella nem lehet több mint három-négy oldal, erre is figyeljen. S legyen benne valami kis mese.” Mikes 1923-1924-es pénztárkönyveinek tanúsága szerint Pap Károly mégis megpróbálkozott a „tiltott” témákkal. Néhány máig kiadatlan novellája (Ahasvér elbeszélése, Az utolsó vacsora), melyeket Mikes ugyan átvett tőle, de nem közölt az Est-lapokban — talán csak azért, mert nem voltak érett írások —, tanúskodnak erről.

Lehet, hogy Mikes „intelmei” is közrejátszottak abban, hogy Pap Károly indulása után még jó néhány esztendeig nem tudta igazi önmagát és témáját megtalálni, illetve vállalni. De az is nyilvánvaló — s még ezekből a visszaemlékezésekből is kitűnik —, hogy Mikes, ha valóban jó írással találkozott, többnyire sutba dobta az efféle, talán egészen komolyan sem vett, csupán a kezdők leűtésére szánt kesernyés-ironikus „atyai” tanácsait. Pap Károly esetében nemiképp igaza is volt. Ki tudja, hogyan alakult volna a sorsa az ő támogatása, irányítása nélkül a magyar irodalom „enfant terrible”-jének. S ha az ember talán újabb sebeket szerzett is, a kezdő írónak semmiképp sem ártott az önfegyelmezésnek az az iskolája, melyet Mikes mellett járt ki. A szerkesztő által szabott korlátok önmaga pontosabb megismerésére, az alkatának megfelelő „műfaj” kialakítására kényszerítették. Mikes „mesét” várt tőle, ő viszont gyötrődve ismerte fel, hogy múltjából nem történetekre, csak „bizonyos állandó érzésekre” tud emlékezni. E feszültségből született meg Pap Károly jellegzetes korai novellatípusa, melyben egy többnyire fantázia-szülte történeten izzik át zaklatott, tragikus lét- és világrészlete. Viszsaemlékezéseinek az „első” novella keletkezését nyomon követő részlete az önelemzésnek, az alkotói folyamat pontos bemutatásának csupán Gelléri hasonló vallomásaihoz mérhető ritka, izgalmas dokumentuma.

Mindaz tehát, amit Pap Károly e cikksorozatában Mikes Lajosról elmond, nem kisebbíti a kitűnő szerkesztő érdemeit, legfeljebb árnyaltabbá, pontosabbá teszi azt a kissé leegyszerűsített arcképét, mely már említett novellájából, Fodor József és Gelléri írásaiból rajzolódott ki, s él máig is az irodalmi köztudatban. S ne feledjük azt sem, hogy Pap Károly „emlékezései” már az önvizsgálat és ítékezés kegyetlen „regénye”, az Azarel megjelenése után s annak szellemében íródtak.

Pap Károly memoár-részlete Miklós Andor portréjával zárul. Az Est-lapok tulajdonosának és főszerkesztőjének megidézése csupán alkalom arra, hogy rajta keresztül korának egy jellegzetes embertípusát — az üzletembert — mutassa be, s egyúttal tiltakozzék a tisztán gazdasági szempontú gondolkodás, a lelket, a természetet és a művészetet is árucikként kezelő szemlélet ellen.

Az első félév folyamán — április végéig — Pap Károly még jelentkezett néhányszor a Képes Családi Lapokban, de már jóval halványabb írásokkal: valóban családi lapba illő történetkéikkel, anekdotákkal, „tanmesékkel”. Ezek közül csupán egy korábbi novellájának (Ének) variánsa (Amikor kántor voltam) érdemel némi figyelmet, a gyermekkori emlék írói megközelítésének, Pap Károly szemléletének a változása miatt.

Jegyzetek: (1) Az 1939-ben újra induló és „átalakult” Képes Családi Lapok közvetlen elődje (1926-tól 1937-ig) a Kis Újság azonos című melléklete. Mindkettő szerkesztője Lévai Jenő, aki a 20-as években az Est-lapok állandó munkatársa volt. A Képes Családi Lapok megszűnéséig (1943) a magyar zsidóság önismeretének elmélyítését, helyzetének tisztázását igyekezett szolgálni politikai, felekezeti elfogultságoktól mentesen. Főbb munkatársai: Antal Gábor, Dénes Béla, Gervai Sándor, Kardos László, Scheiber Sándor.

(2) (a szöveghez) Az 1925-ös évszám pontatlan, az események 1923 nyarán játszódtak, ez évben jelent meg Pap Károly A menyasszony és a vőlegény című novellája is.

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Írta PAP KÁROLY

I.

Kedves Barátom!

Rengeteg idő óta nem láttuk egymást, több mint tíz éve már. Nem tudom, emlékszik-e, mikor utoljára találkoztunk a boldog emlékezetű Mikes Lajos szobájában. Akkoriban ön Az Est-lapok újságírói élgárdájához tartozott, akinek szabad bepillantása volt e nagyüzem gazdasági boszorkánykonyhájába is, én pedig ott az irodalmi munkatársak közt dolgoztam. De nem helyesen mondom. Nem annyira dolgoztam, mint inkább csak szerettem volna dolgozni. Mert — hogy mindjárt a dolgok közepébe vágjak — a sok-sok hasábon, ami naponta Az Est-vállalat három lapjában megjelent, nem akadt egyetlen tárcalábnyi hely sem, ahol valóban kifejezhettem volna magamat. Írhattam erről-arról, sok apró tárcanovellát, de arról, ami legjobban foglalkoztatott: a világról, amit születéstől magammal hoztam, egy dunántúli városka rabbinusi házából, hallgatnom kellett.

Igen, a három lapban, amelyet javarészt zsidók alapítottak, szerkesztettek, s nagyjából zsidók írtak, a három lapban, amelyet javarészt zsidók olvastak: nem volt szabad írni a házról, ahonnet származtam. De nehogy félreértsenek; nemcsak a „rabbinust” számúzták Az Est-lapok irodalmi rovatából, ugyanúgy kitiltották onét a zsidó földbirtokost, kereskedőt, hivatalnokot, a szegényt, akár a gazdagot, a keresztény-zsidót nem kevésbé, mint az ortodoxot. Tilos volt egyáltalán bármilyen zsidó családról, környezetről írni. És ez a tilalom nemcsak reánk vonatkozott, írókra. Ön tudhatja legjobban, a híryanagban, a riportokban, a cikkekben sem találkozott az ember egyetlen fia zsidóval: mintha néhai Kálmán király boszorkányai-vá változtak volna, akikről nem szabad beszélni, mert egyszerűen nincsenek.

Hová lett ez a rengeteg zsidó ember, mikor valójában mind ott ültek és szerkesztették és írták és olvasták a lapot?

S ami még különösebb, valóban boszorkányos varázslatba illő: ez az egész, hogy így eltűntették olvasóikat és önmagukat, ez a csodálatos hókusz-pókusz oly magától értetődő volt számukra, oly természetes, mint az, hogy írtak, olvastak, vagy hogy a nap sütött és a hold ragyogott. Az Esték egyetlenegy zsidó írójának vagy újságírójának sem jutott eszébe, hogy a maga világról írjon, egyetlenegy zsidó olvasójuk sem reklamálta a laptól, hogy végre már szeretne önmagáról, vagy a szomszédjáról is valami keveset, igazat olvasni.

Felületesen gondolkodva, azt lehetne hinni, hogy Az Est-lapok azért viselkedtek úgy, ahogy viselkedtek, mert abban a mélységes meggyőződésben éltek és dolgoztak, hogy mindnyájan s velük együtt az egész zsidóság s főként az a zsidó réteg, amelynek írtak, annyira magyarrá vált, hogy többé nem tekinthette magát zsidónak. Magyarnak hitték magukat, akiknek esetleg „csak” a vallásuk zsidó és éppen ezért csupán a magyar világ érdekelte őket és olvasóikat s csak az, ami